

PSYKIATRIIN 50 ÁR

DEMENSUR ER EINGIN DEYÐADÓMUR

At gerast dement ella minnisveik er ein stoytur fyri fólk flest og teirra avvarðandi. Men tað er eingin deyðadómur. Við røttu hjálpini kann ein liva eitt gott lív við demensi í nógv ár

Ovarlaga á Eirargarði húsast klinikkin fyri minnisveik. Hon verður rópt demensklínikkin ella demensambulatorið – eitt heiti, sum ikki smakkar øllum líka væl, tí demensur fevnir um so nógvvar sjúkur og stórt stigma er knýtt at navninum demens.

Her á Demensklínikkini arbeiða vit við ambulantum virksemin. Vit gera útgreiningar av sjúklingum, sum verða ávístir til okkara. Talið av sjúklingum, ið verða ávístir til okkara, er stóruvaksandi, og hevur verið tað líka síðani vit byrjaðu, greiðir Marjun Restorff frá, ið er deildarleiðari og leiðandi sjúkrarøktarfrøðingur á Demensklínikkini.

Tá tey fóru undir arbeiðið við útgreiningum á Demensklínikkin í 2007, høvdu tey 33 sjúklingar um árið, og seinastu árin er talið bert vaksið. Í fjór hevði klinikkin 119 ávísingar, og í ár hava tey longu havt 89, nú vit eru farin um miðjan oktober.

Trupulleikin er bara tann, at tað langt frá eru øll demensrakt, ið koma til okkara, og tí fáa vit ikki fatur í øllum. Sambært donskum kanningum er tað bert ein triðingur, ið kemur til útgreiningar, og tað samsvavar væl við okkara tøl.

Tey greiða frá, at tað eisini sæst ein munur á sjúklingunum í dag.

Fyrr vóru tað bert eldri fólk, ið komu til útgreiningar. Hesi hagtølini eru fyri fólk yvir 60. Útyvir hesi hava vit

nókur fá, sum eru yngri enn 60.

Miðalaldurin á teimum, ið verða staðfest við demensi, liggur millum 78-80 ár. Tað eru sum nevnt eisini yngri fólk, ið fáa staðfest demens, men orsökkin er ikki so einföld sum etikettirnar Alzheimers ella demensur.

Demensur er felagsheitið fyri fleiri neurologiskar og kognitivar sjúkur. Tær fevna um á leið 200 sjúkur, sum kunnu elva til demens, og tær kunnu vera antin heilasjúkur ella fysiskar sjúkur, greiðir Sofus Joensen frá, ið er psykiatar og ráðgevi á deildini.

Fysiskar sjúkur eru eitt nú stoffskiftissjúka, b12-mangul, vætumangul og ígerðarsjúkur av ymsum slag.

Summum kann ein gerast frískur av, og tí gera vit hesar útgreiningarnar við líkamligum kanningum, blóðroyndum osfr. Vit taka eisini eina CT-skanning av heilanum fyri at útløka eitt nú heilatumorar.

Fyrrst kanna vit tey gjølla bæði líkamliga og sálarliga. Tunglyndi kann jú eisini føra til demens. Vit taka eisini eina neuropsykologiska roynd av heilanum, sum er meir akkurat. Tann vanligasti demensurin er Alzheimers, sum er, tá stuttminni ella nærminni svíkur. Tað sæst ofta við tað, at ein skjótt gloymir, hvat hin hevur fortalt, hvat hendi í gjár, avtalur osfr., greiðir hann frá.

Stúranir og manglandi iniciativ

Summir sjúklingar eru væl vitandi um sjúkuna, og eru kedd og bangin, meðan onnur ikki ána, at nakað er áfatt. Tí er altíð onkur við teimum, tá tey koma til kanningar. Hetta er ein góður vinkul at hava við í metingini av sjúklinginum.

Tekinini eru, at minnið, intelligensur og praktisku førleikarnir fara. Eitt annað, sum er vanligt hjá demenssjúklingum er, at iniciativid eisini fer. Hetta er ofta lætt hjá teimum avvarðandi at gloyma, leggur Marjun afturat.

Tær flestu útgreiningar verða gjørdar fyri at finna eina diagnosu. Er talan ikki Alzheimers ella tann vanlig, men minni kenda Lewy Body diagnosuna, fær sjúklingurin í boði at taka antidemens heilivág.

Antidemens heilivágurin er tíverri ikki nakar undurheilivágur, ið kann geva sjúklinginum minnið aftur, men hann kann steðga afturgongdini í eina tíð. Og nógv fáa tað betri av at taka heilivágin, sigur Sofus.

Fordómar og hjálp

Marjun og Sofus eru á einum máli um, at hugburðurin til demens er broyttur.

Fyrr hildu tey demens vera aldur heldur enn sjúka. At tað var ein natúrligur partur av at gerast gamal. Tá var eingin diagnos. Barndómi var sjúkan rópt á fólkamunni, meðan demensur er kliniska heitið, og sum er eitt felagsheitið fyri fleiri slag av sjúkum.

Í dag eru fólk betri upplýst um demens, men fordómarnir eru seigir at avliva.

Vit uppliva nógvvar fordómur um demens. At ein er óbrúkligur og til fortred fyri samfelagið. Summi skammast av

tí, tey avvarðandi vilja goyma tey burtur. Vit royndu at basa slíkum fordómum, men fordómur eru ofta seigir.

Viðgerðin fyri demens er fyrst og fremst heilivágur, men arbeið verður fram ímóti, at fólkini fáa tað so gott sum møguligt.

Vit eggja teimum til at liva so vanligt sum møguligt. Demensur er ikki nakar deyðadómur, men tað er treytað av, at tey vera loftað á rættan hátt.

Hvat er tann besta hjálpin?

Fyrrst og fremst at fáa hjálpu heima. Tann hjálpin er nógvastaðni við dagtilhaldum t.d., har sjúklingurin hevur møguleika at fara út til ymsu tilbøðini hjá dagtilhaldunum. Tað, at halda seg virkan við at fara út millum onnur, hevur seinnað gongdina við at fara á røktarheim, og vit eru ikki í iva í, at orsökkin er at finna í tí sosiala. Tað er góður heilafimleikur at fáa inntrykk aðrastaðni frá.

Sum avvarðandi er tað gott at lurta eftir, hvussu tað gongur hjá sjúklinginum. At fylgja við í, um sjúklingurin fær nokk av kosti og vætu.

Broyingar í heilanum kunnu gera, at summi gloyma at eta, og summi hava onga svongdarkenslu.

Demensvinaliga samfelagið

Demensklínikkin hevur fingið kanning gjørdar við uppskotum til, hvussu vit fáa eitt demensvinaligt samfelag. Hon inniber miðvísu undirvísing og vitan til fólkid um sjúkur í sambandi við demens, liviháttir og háttir til at fanga sjúkuna so tidliga sum gjørligt. Hon leggur eisini upp til, hvussu nærumhvørvíð kann fáa tey víðari til kommunulækna, undirvísing fyri øllum røktar-

starvsfólkum og yvirhvørvur at skapa meir tolsemi í nærumhvørvinum.

Eg vildi mett, at tað er ein spesialistuppgáva at vera um fólk við demensi, og tí undrar tað meg, at tað ikki vera fleiri, ið verða útbúgvini til serliga at taka sær av fólk við demensi. Tað er ein tung uppgáva hjá teimum avvarðandi, og vit siggja eisini, at fleri teirra fáa tunglyndi av hesum, sigur Sofus.

Kanningar uttanlands vísa, at avvarðandi at demensrakturum hava stórri sjúkrafráveru og lægri livialdur. Ein líknandi kanning verður gjørd í Føroyum í næstum. Ein loysn er eisini at hugsa um demenssjúklingin við at seta hann í sentrum, og at skapa røktarheim eftir hansara tørvi.

Ein kann vænta, at heili 70 prosent av øllum eldri koma at hava demens. Tí er tað upplagt at hugsa um tað, tá ein byggir ellis- og røktarheim. Og tá vildi eg hildið tað vera skilagott at skapa eitt heim, sum er eitt heim og ikki ein stovnur, og ikki at gera tey ov stór, fyri hesar sjúklingarnar hevur tað týðning at kenna seg heima. Í Hollandi og Fraklandi gera tey heilar býir við handlum og bankum, sum fólkini kenna seg aftur í.

Umframt at útbúgva røktarstarvsfólk til demenssjúklingar, liggur ein onnur uppgáva á borðinum hjá Demensklínikkini.

Tað eru tilbøðini til demensrakturum. Sum nú er, verður skilt í millum, um tú ert yvir ella undir 67 ár. Her halda vit, at tað skuldi verið undirbúgvað, hvussu gomul tú ert. Sama tilbøð skal vera til allar borgarar við demensi.